

Kaiser László

A költészetről, a versírásról, az *ős-emberiről*

Könyvtárnyi irodalom és prózai meg természetesen lírai vallomás foglalkozik a költészettel, a költészet lényegével, az alkotás miértjeivel. Mit is lehetne mindehhez egy versszerető vagy éppen verset író emberfiának hozzátennie... Körülbelül tudjuk, mert tudnunk kell, hogy mi a költészet. Most nem is a verstanok és esztéták, netán a poéták közmegegyezésem verbalitásaira gondolok. Inkább arra, amit tudástól szinte függetlenül éreznünk kell, hogy a versben, a költői alkotásban valami *ős-emberi* van, ez pedig nem más, mint a kifejezés vágya, felfokozottság, fűtöttség, elsősorban talán érzelemben, de gondolatiságban is. Emberi természetünk tagadhatatlanul transzcendentális, szakrális vonatkozású és tendenciájú. Vagyis versre, versre is vágyó. Hogy a gondolat és az érzés formát öltson szavakban, ez már elhatározás kérdése. Egyik lehetőség a költemény, s ehhez evidens módon szükségeltetik bizonyos formai kritérium, s hogy ez aztán hangzás, ritmus, visszatérés vagy más, azon lehet vitatkozni, egy a lényeg: a vers formájában, ruházataiban, bőrében is fölismerhető.

Mindennek a lényege tehát az, hogy a vers mint valóság emberré válásunk, netán emberré teremtésünk óta bennünk van, sajátunk. Ezért mondunk, rögzítünk, írunk. Ám ha nem írunk, csak olvasunk, hallgatunk verset, az is a bennünk levő költészet rezdülése. Továbbmegyek: abban az emberben is ott a vers, a költészet, aki nem „fogyaszt” verset. Még tovább: az emberi lét maga a költészet! Visszatérés, körforgás, pulzálás. Visszatérő vágy a jóra a visszatérő gyarlóságok közepette. Egyéni vagy közösségi mértékben. Érzések és ritmusok dobálnak és szabályoznak minket. A gondolatig és tovább...

Két kérdés maradt. Miért ír valaki verset, és miért írok én?

Mindezért! Ezért születnek gyatra, rossz versek, ezért születnek jók is: a szándék ugyanaz. Nagy László írja naplójában egyik versének születése után, hogy sokadszorra, javítások után érezte úgy, végre sikerült megmarkolnia a művet. Vagyis késznek és jónak tartja. Mindenkit a maga szintje, tehetsége (vagy tehetségtelensége) határoz meg, amikor megmarkoltnak érzi irományát. Vajon elment talentuma és az adott mű lehetőségének végső határáig? És ha el, irodalom lett-e, vagy – miként előbb rögzítettem – a mindenkiben meglévő költészet ilyen-olyan megörökítése. Ez bizony lényeges. Lényeges, irodalmi kérdés, de én minden vers-, netán rímfaragót becsülök, mert még a gyenge művel is őrzi az említett *ős-emberit*, és tettel perlekedik valamiért. Ha versben az ember és emberben a vers, akkor szeretni muszáj! De nem a mű vagy az ember gyengeségét!

Ha már ember és a nagyon is gyarló ember: mindezekén túl persze vannak és lehetnek egyéb fontos megfogható szempontok. Nagy mozgató a versíráshoz az

egészséges és persze az egészségtelen hiúság is. Ősztökélhet esetleg némi pénz, már ha egyáltalán szóba jöhet, pláne manapság, de előfordulhat; meg hát a kis hal is hal. Aztán ott van a hiúsághoz közel álló, bár mégsem teljesen az... egyszóval a szerepre gondolok. A szerep kell a verset írónak, hogy valaki költőnek tartsa magát, vagy éppen költőnek tartsák. Esetleg eltartsák, mert ez jár, ez dukál. Bonyolult dolgok ezek a gyarlóságok birodalmában. Mint ahogy mindenképpen pozitívum az, ha az alkotás, a versírás segít valaminek a földolgozásában, tehát öngyógyítás, mentálhigiénés folyamat. Ha az. Mert lehet, hogy csupán maga a tevékenység gyógyít, vagy ha nem gyógyítás, akkor is magával a cselekvéssel elkerüljük azt, amit Tolsztoj így definiált: a semmittevés a bűn előszobája.

Tudom, jól tudom, hogy erősen kitágítottam a költészet, a versírás határait. Egyetértek Osvát Ernővel, a Nyugat legendás szerkesztőjével, aki azt mondta: Vannak a nagy írók, költők és van az irodalom. Mindazt, amit rögzítettem, azokra érvényes is talán, akik kívül esnek az irodalmon. Tehát nem költők, csak verset, versszerűséget létrehozók. És köztük, miként az igazi költők között, vannak ilyen-olyan minőségű emberek. Egyben azonosak: az érzés, a kifejezés vágya mind-egyikükben megvan, az a szándék, hogy az írás segítségével tisztázzanak valamit. Hogyan írta Németh László? Az ember akkor használ legjobban a világnak, ha rendbe jön önmagával.

És jól tudjuk azt is, hogy legvégül úgyis csak a produktum számít, a vers. Annak minősége. A művészet, az alkotás szinte olyan – *horribile dictu* –, mint a bűnözés. Ahogy a bűnözőnek mindegy, milyen módon, de vihesse a szajrét, úgy az alkotónál messze nem az az elsődleges, hogyan jutott el a műhöz, vagy éppen miért, mi és ki által. Lehet, sőt kell is beszélni, szólni minderről, ám a művész „szajréja”, az általa teremtett valóság, tehát a mű: az ezt megelőző, azokat is magáiban hordozó valóságokat olyan fénytörésbe helyezi, ami annál homályosabb látást enged, minél inkább vizsgálandó akarunk. S itt már a művészi tudatosság tagadhatatlan ténye ellenére a titoknál, a teremtésnél vagyunk...

És hogy én miért írok verset? Egyáltalán miért írok? Mert valamiért muszáj. Ha nem írnék, rosszabb lenne. Engem megvisel az írás, talán azért írok inkább röviden és keveset. De szükségem van az írás cselekvésére, ezen keresztül a dokumentálásra. A bennem levő fájdalmak nálam nem csökkennek, ha szólok rólok; érdekes: az örömök növekednek. Huszonhat-huszonhét esztendőskoromban vesztettem el a szüleimet, az azóta eltelt hosszú évek során csalódtam hazában, közösségben, emberben, nőben, barátban, gyerekekben. Ha minderről szólok, szemernyi sem enyhül a kín. S az elmúlt hosszú esztendősk alatt rengeteg fényt és ragyogást kaptam, hitet, erőt hazától, közösségtől, embertől, nőtől, baráttól, gyerektől. Meg a kultúrától és az anyanyelvemtől. Ha erre gondolok, vagy ezzel kapcsolatban formálok mondatokat, nagy nyugalom fog el, talán boldog vagyok. Ez a mérleg nekem bőven elég, ezért is írok...

Farkas Gábor

Az irodalom érték közvetítő szerepe a társadalomban

Engedjék meg, hogy a csángómagyar irodalom egy jeles, elismert költőjét, Iancu Laurát idézzem előadásom mottójául: „Ember és ember között talán a legértékesebb kapcsolat egymás létezésének csendes helyeslése.” Két oka is van annak, hogy e mondattal vezetem be előadásomat. Az egyik, hogy a költő eddigi pályája jól mutatja, hogy bár nehéz, de lehet ismert alkotó az is, aki nem teszi le a voksát egyik irodalmi „szekértáborhoz” sem. A másik – amit az idézet sugall –, hogy a szakma résztvevőinek is nagy felelőssége van a mai irodalmi élet alakulásában. Van egy álmom: egyszer talán egy asztalhoz ül az összes irodalmi szervezet, döntéshozó, hogy közösen dolgozzanak a magyar irodalomért széthúzások, pártoskodás nélkül.

Az írószervezetek mindig is fontos szerepet játszottak már az intézményesülő magyar irodalom korai szakaszában. Gondolok itt például a Tízek Társaságára, akik a pályakezdő Petőfit is finanszírozni tudták. Kicsit ugorva a második világháború után megalakuló Magyar Írószövetség már érdekképviseleti szervként is felfogható, mint egyfajta szakszervezet, aki képviseli az író érdekeit – de kívül szemben? Egy fontos kérdésbe ütközve: ki az író munkáltatója? Persze az elsődleges válasz erre az, hogy mivel az írás belső ihlet, jó értelemben vett kényszer eredménye, amely tehát belülről fakad, mondhatni: sugallatra – az alkotó „munkáltatója” ezért materiális felfogásban önmaga, szakrális felfogásban a Jóisten. Másodlagos értelmezésben, társadalmi szempontból vizsgálva azonban a kérdést, már nem kerülhetjük meg azt a tényt, hogy az írói alkotásokat – ha megfelelő esztétikai minőségűek – a folyóiratok, kiadók megjelentetik. Milyen céllal, kinek a számára? A mindenkori művelődni, tanulni, olvasni, esztétikai élményekhez jutni akaró társadalom számára. Ennek az érmének pedig két oldala van: az egyik az, hogy a társadalomnak tehát érdeke, hogy legyenek jó írói, kielégítve az olvasási szokásokat, és megfelelő kiadói, folyóiratai, akik az igény kiszolgálására hivatottak. A másik az, hogy az irodalmi szakmának érdeke, hogy a társadalmi igényeket kiszolgálja. És a legfontosabb, hogy az érme két oldala nem elválasztható egymástól, mivel egybeöntötték. A metafora lefordítva: a társadalom választott vezetőinek kötelessége a mindenkori kortárs irodalmat úgy kezelnie, hogy a társadalmi igény kiszolgálása megvalósuljon, vagyis biztosítania kell az irodalmi szakma működési kereteihez szükséges pénzügyi háttérrel. Szomorú, de be kell látni, hogy ez a Kádár-korszakban – igaz politikai, pártállami megfontolásból, de – hatékonyabban megvalósult. A rendszerváltás óta eltelt időszakban a könyvkiadásban (is) csak az üzleti érdek, a liberális, piaci versenyre épülő felfogás érvényesül. Ennek prognosztizálható veszélyei már meg is valósultak. Az, hogy az 1990-es években több tízezer

példányban jelent meg és fogyott el kortárs magyar irodalom, ma ugyanez jó, ha az 1000-es példányszámot megközelíti; az, hogy hét-nyolc nagyobb országos irodalmi folyóirat a kormányzati pályázati pénzeknek köszönhetően még tartja magát, de az eladott példányszámokból már nem képesek finanszírozni a lap megjelenését; az, hogy a regionális irodalmi lapok, melyek egy-egy országrész irodalmi áteresztő szerepét leginkább betöltik, egyre inkább ellehetetlenülnek (még ha nyernek is egy-egy pályázaton, a befagyasztások miatt az elnyert összeghez már kévsé, vagy egyáltalán nem jutnak); mindez egyenes következménye a liberális szemléletű irodalompolitikának. Márkus Bélát idézve: „milyen helyzetben van a mai irodalom az olvasó szempontjából. A közvetítő csatornák, a folyóiratok, a könyvkiadás, az intézmények stb. helyzetét nagyjából ismerjük. Hogy jó részük még azelőtt bedugul(t), mielőtt áteresztőképeségének tanúbizonyságát adhatta volna – ld. nehezebb hozzájutni akár hazai, akár határon túli lapokhoz, könyvekhez, mint az „átkos”-ban lehetett.” Persze – mondhatjuk – akkor tétje is volt az irodalomnak: az egypártrendszer diktatórikus viszonyaiban a társadalom számára közvetített olyan ideológiát, amely szemben állt a hatalommal, vagy megrajzolta a hatalom igazi természetét. Valljuk be, ez több volt annál, mint az olvasóközönség esztétikai igényének kielégítése. De milyen esztétikai igénye van a mai társadalomnak, és hogyan hozható aktív kapcsolatba ez az igény a mai magyar irodalom intézményrendszerével?

Leszögezhető: nemcsak a politikai és gazdasági rendszer változott meg 1989-ben, de a társadalom viszonya is a kortárs művészetekhez. Természetesen ez a szemléletváltás nem azonnal, hanem folyamatosan, de gyorsan ment végbe. A magyar irodalom intézményrendszere viszont sajnos lemaradt a szemléletváltásról, ez pedig azt okozta, hogy a kortárs irodalom elszigetelődött a társadalomtól. Az elszigetelődés talán legnyomatékosabb okozója az irodalom – és általában a művészetek – társadalmi szerepének megváltozása többek között a politikai rendszer megváltozásának következményeként. Amíg a Kádár-rendszerben a nemzeti érdekeltségű, a neoavantgárd és a posztmodern irodalmi szemlélet az akkor még széles olvasóközönség tükrében egyaránt a fennálló rendszer visszásságait fejezte ki, a rendszerváltás utáni időkben az irodalom ilyen szerepköre a társadalom és az alkotók számára is hitelét veszítette, hiszen a demokrácia ellen nem lehet lázadni. Az írott alkotások jelene az olvasó szempontjából a kikapcsolódás szintjére redukálódott, és a ma embere kikapcsolódás céljából egyre kevésbé vesz könyvet a kezébe: előbb kapcsolja be a tévét, hallgat zenét vagy megy színházba. Ebből logikusan következik: hogyha az írott művészetet akarjuk a társadalom szolgálatába állítani, a média és más művészeti ágak bevonásával hatékonyabban tehetjük ezt meg. Vagyis az irodalmi szakmának egyre inkább törekednie kell arra, hogy a társadalom számára nyilvánvalóan termékenyebb kikapcsolódási lehetőségeket ígérő médiaeszközökkel összekapcsolja a kortárs és a klasszikus magyar irodalmat. A színházakat érdekeltté kell tenni, hogy több kortárs magyar darabot játsszanak, de ezzel összhangban az íróknak is több olyan drámát kell alkotnia, amely nézhető, élvezhető élményt nyújt a

színpadon. A zeneipar képviselőivel szintén lehet egyezményeket kötni. Gondolok itt a fesztiválokra, ahol a könnyűzene mellett jelen lehetne a kortárs irodalom is olyan „tálalásban”, amely vonzó a fesztiválközönség számára. Zene és irodalom összekapcsolása nem új keletű, a Hobo Blues Band, a Kaláka és több zenekar rendszeresen zenésít meg verseket, és mindez némi központi szervezéssel még elfogadottabbá és termékenyebbé tehető a kortárs művészetekben. De nemcsak a zenével, a színházzal is kerülhet olyan kapcsolatba a magyar irodalom, hogy az mindkét művészeti ág javára váljon. Példa lehet erre az országszerte egyre több jó színvonalon működő versszínház. Az utóbbi évek ilyen emlékezetes próbálkozása a Farkas Arnold Levente verseiből összeállított FAL című darab a debreceni Csokonai Színház előadásában.

Az irodalom társadalomtól való elidegenülésében – és ennek megállításában is – fontos szerepe van az oktatásnak. Hogyan lehet az, hogy amíg a statisztikák szerint az általános iskolai alsó tagozatos diákság szeret olvasni, szívesen vesz könyvet a kezébe, addig az idősebb nemzedékek már jóval kevesebbet vagy egyáltalán nem olvasnak. Mindez nemcsak oktatáspolitikai kérdés. Az oktatási törvényben, a rendeletekben, tantervekben meg lehet határozni, hogyan, milyen módszerekkel történjen az irodalom oktatása, de ezzel még a diákság nem fog lelkületében is közel kerülni a literatúrához, mert a tananyag elsajátítandó idegen test marad a számára, nem a gondolkodását, szemléletét gazdagító termékeny gondolatrendszer. Ismét a „tálaláson” van a hangsúly: Kányádít, mint érettségi tételt megtanulni tizenkettedikben egész más, mint iskolai rendezvény keretében személyesen szót váltani, eszmét cserélni a kortárs erdélyi költővel. Tehát a kortárs irodalomnak szervezeten, éves szinten nagy számú rendezvény keretében folyamatosan jelen kell lennie az iskolákban. Tudom, mindennek financiaális feltételei is vannak, de nem minden a pénz. Jómagam például – tanárként – szerveztem már olyan szavalóversenyt az iskolában, amelynek meghívott vendége volt az a költőtársam, akinek egyik közelmúltban megjelent versét mondták kötelező darabként a szavalók (nyilvánvaló, hogy a vers kiválasztásánál kikértem a diákokat felkészítő kollégák véleményét). Ennek a költsége mindössze a meghívott költő, Oláh András vendéglátásában merült ki, a hozadéka viszont jóval több: mind a verseny szervezésében részt vevő munkatársakhoz, mind a versenyző diákokhoz közelebb került a kortárs magyar irodalom egy olyan szelete, amiről természetesen a tananyagból nem tájékozódhatnak. Az írószervezeteknek, a kultúrpolitikának szervezeten és célzottan kellene támogatni az ilyen rendezvényeket.

Az irodalmi ösztöndíjak rendszere – gondolok itt a Móricz-ösztöndíjra és az NKA alkotói ösztöndíjára – alapvetően jó. Ami hiányzik belőle, az a marketing, amellyel egy egész éven keresztül kiemelten propagálni lehet a díjazottakat. Vagyis azon szerzők, akik egy-egy munka megvalósításához nyertek a pályázatokon, kiemelten hordozzák ennek jelentőségét országos és regionális rendezvényeken, valamint a médiában. Bár ennek is vannak financiaális feltételei, elsősorban mégis döntéseken és szervezésen múlik, a hozadéka pedig szintén az, hogy társadalmi közelségbe kerül a kortárs iro-

dalom. Hiszen sok esetben nem az a gond, hogy értő olvasóközönség hiányában nem éri meg magasabb példányszámban nyomni egy-egy könyvet vagy folyóiratot, hanem az irodalmi termék és alkotójának híre el sem jut az olvasókhoz. Összefoglalva tehát, a kortárs magyar irodalomnak éppúgy szüksége van jól szervezett marketingre, mint bármilyen más terméknek a piacorientált rendszerben. Az állam által kigondolt és létrehozott marketingrendszer némelyike között akad jó példa is: Berg Judit *Rumini* című kitűnő gyermekkönyve több más kiadvánnyal együtt bekerült a Márai-programba, melynek következményeként 700 nagyobb könyvtár állományába állami finanszírozás keretében jut el, valamint ajánlott könyvként az általános iskolai kerettantervben is helyet kapott, és Méhes László rendezésében jelenleg próbafázisban van a műből készült színdarab. Tehát egy három fázisból álló marketingrendszer következtében várható, hogy a regény az elkövetkező években akár több kiadást is megélve jóval több példányban jelenik meg, mint a kortárs fiatal szerzők könyveire jellemző néhány száz vagy maximum ezres példányszám.

Utolsóként a szakma felelősségét emelem ki. A mai magyar irodalom helyzetét felmérő konferencián beszélni kell a szakmán belül feszülő ellentétekről is. Tarthatatlan, hogy amikor a folyóiratok olvasottsága olyan szinten van, hogy a lap eladásából, állami dotáció hiányában nem lehet fenntartani a folyóiratot (ilyen helyzetbe került nemrég a Debreceni Disputa, és több lap, pl. a *Partium* folyóirat is „hasznos cipőben van”), a szakmán belüli érdekkörök lobbijától függjön egy-egy irodalmi termék áteresztő ereje. Tarthatatlan az is, hogy a folyóiratok között olyan íratlan megoszlás legyen, miszerint ez vagy az az egyébként ismert szerző az egyik lapban publikálhat, a másikban nem, mert műveinek ideológiája nem egyezik a folyóirat szerkesztőinek ideológiájával. Tarthatatlan, hogy az irodalom klasszikusainak kánonban deklarált helyét folyamatosan kikezdi, degradálják, felülírják a szakma egyes képviselői. Nyilvánvaló, hogy a mindenkori vita az irodalomtudományban szükséges, és termékenyítő hatású, de ha egy szerző bírálatakor jobban esik latba a pártállami múlt, mint műveinek esztétikája, az már roncsoló hatású az irodalomtudomány számára a társadalmi megítélés szempontjából is. Mindenekelőtt tehát az irodalmi szakma szereplőinek olyan összefogására van szükség, mind szervezeti szinten, mind az irodalomtudományi iskolák területén, amely átível a határokon, és az összmagyar irodalmat a magyar identitás alapjaként tekinti az érdekcsoportoktól és irányzatoktól függetlenül.

Összegezésül: ha az irodalmi szakma szereplői nem jutnak konszenzusra az irodalom, mint művészet és mint tudomány célját illetően a mai magyar társadalomban, tartok tőle, hogy az eljövendő nemzedékek nem fognak magyar irodalmat olvasni, nyelvükhöz és ezáltal nemzetükhöz fűződő viszonyuk, vagyis nemzeti identitásuk sérül. Tehát véleményem szerint a konszenzusra és a célok világos megfogalmazására, valamint az ehhez kapcsolt világos koncepcióra a magyar nyelv és lelkület (e kettő jobban összefügg, mint azt sokan gondolják) védelméért és a nemzeti identitás megtartásáért van szükség.